

siitä, millaisia verkostoja pitkin kristinusko olisi saattanut levitä lahkoliikkeille tyypilliseen tapaan, ilman Apostolien teoissa kuvattuja mielikuvituksellisia joukkokääntymisiä.

Walshin kirjallisen elitismien hypoteesin heikoin lenkki onkin kysymys siitä, miten kirjallisissa ystäväpiireissä kehiteltyt Jeesus-biografiat lopulta päätyivät kristillisten yhteisöjen käyttöön, ja toisaalta miten Jeesus/Kristus -liikkeet legitimoivat toimintansa muotoja sillä välin, kun biografistit hioivat esityksiään kirjailijapiireissään.

Aiemman biografiakeskustelun lisäksi Walsh sivuuttaa myös sen mahdollisuuden, että *khreia*-kokoelmia – lyhyitä kuuluisiin henkilöihin liitettyjä usein moraaliopetuksen sisältäviä anekdooteja – olisi saatettu käyttää myös Jeesus-traditioiden välittämisessä ennen evankeliumien kirjoittamista. Sama koskee paradoksografiaa, ihmeellisiä kertomuksia sisältäviä kokoelmia. Walsh kyllä käsittelee näitä molempia lajeja, joissa tekstiä saattoi tuottaa vaatimattomammallakin koulutuksella, mutta ensisijaisesti siitä näkökulmasta, millaisia välineitä nämä lajityypit antoivat eliittikirjailijoiden luovaan työskentelyyn.

Kaikessa kärjekkyydessään kirja todennäköisesti tekee palveluksen tutkimukselle korostamalla kreikkalais-roomalaisen kirjallisen kulttuurin vaikutusta Uuden testamentin tekstien syntyyn, mikä pitää tärkeää aihetta esillä. Vakuuttavia edistysaskeleita tällä saralla onnistuttaneen tekemään, jos lähtökohdaksi ei oteta vain yhtä Rooman imperiumin eliitin tarjoamaa mallia ja sovelleta sitä suoraan kaikkiin kirjoituksiin, vaan pohditaan myös heterogeenisempiä vaihtoehtoja, joissa erilaiset kirjalliset verkostot sekä suulliset ja kirjalliset traditiot saattavat sekoittua eri tavoin eri tekstien tuottamisessa. Esimerkiksi synoptiset evankeliumit edellyttänevät heterogeenisempää mallia kuin Johanneksen tai Tuomaan evankeliumit ja synoptikoista Luukas ja Matteus heterogeenisempää kuin Markus.

Petri Luomanen, TT, dos.
Uuden testamentin sekä varhaiskristillisen kulttuurin ja kirjallisuuden professori
Helsingin yliopisto

GARRICK V. ALLEN

Manuscripts of the Book of Revelation: New Philology, Paratexts, Reception.
Oxford: Oxford University Press 2020.
230 s.

JENNIFER KNUST & TOMMY WASSERMAN

To Cast the First Stone: The Transmission of a Gospel Story.
Princeton, NJ: Princeton University Press 2019. 440 s.

Tekstikritiikin tavoitteeksi tavataan – yksinkertaistaen – luonnehtia kirjoituksen mahdollisimman alkuperäisen sanamuodon määrittäminen. Korkeimmalle on arvostettu mahdollisimman varhaisia käsikirjoituksia ja vastaavasti tekstien myöhemmät muodot ovat sivuroolissa. Varhaisen tekstin jäljittäminen ei ole ainoa tapa työskennellä Uuden testamentinkaan tekstin parissa. Uusi filologia on alun perin keskiajan kirjallisuuden tutkimuksen piirissä syntynyt lähestymistapa, jossa ei haeta alkuperäistä tekstimuotoa vaan tarkastellaan käsikirjoituksia ja niiden yksilöllisiä piirteitä. Uusi filologia muodostaa tietyllä tapaa vastalauseen perinteiselle tekstikritiikille. Käsikirjoitusten myöhempiä tekstimuotoja, marginaalimerkintöjä ja muita käytön jälkiä ei sivuuteta epäolennaisuuksina. Sen sijaan ajatellaan, että ne tarjoavat tietoa siitä, miten tiettyä kirjoitusta on käytetty, muokattu, arvostettu ja tulkittu eri aikoina. Lähestymistapaa edustaa kaksi tässä esittelemääni melko tuoretta teosta.

Garrick V. Allenin *Manuscripts of the Book of Revelation* toimii kompaktina johdantona uuden filologian soveltamiseen. Teoreettisen ja metodisen keskustelun rinnalla kulkee Ilmestyskirjan käsikirjoitusten tarkastelu. Teoksen neljän pääluvun teemoina ovat Ilmestyskirjan otsikot, Andreas Kesarealaisen teksti, digitaalisten editioiden mahdollisuudet sekä ilmestyskirjakäsikirjoitusten kirjalliset kontekstit.

Ilmestyskirjan otsikoita tarkastellaan parateksteinä. Termillä tarkoitetaan lukemista ohjaavia ja visuaalisia hierarkioita luovia elementtejä, kuten otsikoita, sisällysluetteloita, merkintöjä ja korjauksia. Paratekstejä on kaikissa lukemissamme

tekstissä, niin käsikirjoituksissa kuin painetuissa julkaisuissa. Esimerkiksi Nestle-Alandin editiossa parateksteillä on keskeinen rooli: marginaalit, tekstikriittinen apparaatti ja tekstiin tehdyt merkinnät sisältävät valtavasti informaatiota, jonka ymmärtäminen edellyttää lukijaltaan aikamoista tulkintakykyä.

Allen hahmottelee, miten paratekstit heijastavat Ilmestyskirjan kirjureiden käsityksiä teoksen kirjoittajasta, genrestä, teemasta ja syntypaikasta. Ilmestyskirjalle annetut otsikot ilmaisevat yksinkertaisimmillaan teoksen genren ja kirjoittajahahmon, mutta usein otsikot sijoittavat sen tiettyyn paikkaan, Patmoksen saarelle, tai nimeävät kirjoittajan esimerkiksi Pyhäksi Johannes Teologiksi tai evankelistaksi.

Lähes puolet tunnetuista Ilmestyskirjan käsikirjoituksista sisältää piirteitä Kappadokian Kesarean piispa Andreaksen 500- ja 600-lukujen taitteessa laatimasta kommentaarista ja siihen sisältyvästä tekstistä. Allen arvioi ilmeisen tärkeän Andreas-kommentaarin ja Ilmestyskirjan käsikirjoitusten suhdetta kirjan kolmannessa luvussa. Neljännessä luvussa puolestaan luodataan käsikirjoitusten suhdetta editioissa tehtyihin valintoihin. Editiot ovat tarpeellisia, mutta laatijoidensa näköisiä. Editorit ovat portinvartijan asemassa päättäessään, mitä informaatiota otetaan mukaan ja mitä jätetään pois. Siten myös editiot ovat objektiivisesta ja tieteellisestä muodostaan huolimatta tulkintaa. Ne irrottavat tekstin käsikirjoituksesta, siis siitä materiaalisesta esineestä, jonka välityksellä sen ylipäänsä voimme saavuttaa. Tänä päivänä digitaaliset editiot antavat mahdollisuuden päästä helposti sellaisen tiedon äärelle, joka ei mahdu painettuun tekstilaitokseen.

Konkreettisena esimerkkinä on Ilmestyskirjan kenties tunnetuin jae 13:18, jossa ilmaistaan ”pedon luku”. Nestle-Alandiin tekstiin on valittu 666, luku, mutta lukuvariantteja on muitakin, vahvana kilpailijana 616. Modernit eksegeetit selittävät variantin gematrian avulla ja löytävät molemmista luvuista viittauksen keisari Neroon. Allen kuitenkin kysyy: Miten käsikirjoitusten kirjurit ja lukijat tulksivat pedon lukua? Mitä se heille kertoi? Marginaaleihin liitetyt huomautukset ja selitykset eivät ohjaa lukijaa ensimmäiselle vuosisadalle vaan niissä

katsotaan eteenpäin, tulevaan hahmoon. Keski-ajalla peto yhdistettiin paavin valtaan, profeetta Muhammadiin tai molempiin.

Viimeisessä pääluvussa Allen kartoittaa, minä kirjoitusten kanssa Ilmestyskirjaa on kopioitu yksien kansien väliin. Samalla pohditaan kysymystä kaanonista. Nykylukijan mielikuvissa Raamattu on Vanhan ja Uuden testamentin sisältämä kiinteä kokoelma. Käsikirjoitusten näkökulmasta tilanne on jälleen toinen. Ennen kirjapainotaitoa koko Uuden testamentin, saati Vanhan ja Uuden testamentin sisältävät käsikirjoitukset olivat vain poikkeuksia. Vaikka kaanonin idea oli olemassa, käsikirjoitukset paljastavat toisenlaisen, pienten kokoelmien todellisuuden: evankeliumikirja sisälsi neljä evankeliumia, praxapostolos Apostolien teot ja katoliset kirjeet, ja Paavalin kirjeet muodostivat oman kokoelmansa. Ilmestyskirjan kohdalla päädytään kysymykseen sen asemasta osana kaanonia. Joskus Ilmestyskirja kopioitiin muiden Uuden testamentin kirjoitusten yhteyteen, toisinaan taas esimerkiksi myöhäisantiikin kirkkoisien kirjoitusten joukkoon. Allenin mukaan tämä kertoo Ilmestyskirjan marginaalisesta asemasta Uuden testamentin kokoelmassa.

Jennifer Knustin ja Tommy Wassermanin *To Cast the First Stone* lähtee sekin liikkeelle Uusien testamenttien erilaisuudesta: kristityt eri aikoina ja eri paikoissa ovat lukeneet erilaisia Uusia testamentteja. Käännökset ja tulkinnat eroavat toisistaan ja pyrkimys yhdenmukaistaa tekstiä pikemminkin lisää moninaisuutta entisestään. Havainto johtaa kirjoittajat kysymään, mitä tradition monipuolisuus paljastaa yhden evankeliumikerromuksen, niin kutsutun avionrikkojaperiköopin (Joh. 7:53–8:11) historiasta eri vuosisatoina, idässä ja lännessä.

Kirja jakautuu neljään osaan. Ensimmäisessä taustoitetaan periköopin tekstihistoriaa ja modernia tutkimusta. Niin tekstilaitoksissa kuin moderneissa käännöksissä Johannes 7:53–8:11 on merkitty hakasuluilla, sillä jakeet joko puuttuvat varhaisista käsikirjoituksista tai sijoittuvat muualle, esimerkiksi Johanneksen jakeiden 7:36 tai 21:25 jälkeen tai Luukkaan jakeen 21:38 jälkeen. Toisaalta kaikki eivät ole olleet valmiita sivuuttamaan kertomusta myöhempänä lisäyksenä. Episodin alkuperäisyyttä

ja samalla sen historiallisuutta on puolustettu esimerkiksi sillä, että sen radikaali sisältö oli joillekin kirjureille liikaa. Voiko siis olla, että kertomus palautuisi historian Jeesuksen elämään, mutta olisi joutunut kirjuriensa sensuroimaksi? Kirjurikäytännöt puhuvat kuitenkin lyhentämistä vastaan: tekstit kopioitiin yleensä sellaisina kuin ne olivat mallina käytetyissä käsikirjoituksissa. Epäaitoina tai epäselvinä pidetyt kohdat merkittiin erilaisin merkein tai huomautuksin. Knust ja Wasserman liittyvät siten tutkijoiden valtavirtaan, joka pitää perikooppia lisäyksenä. Samaa viittaa kertomuksen varhainen tunnettuus.

Syntinen tai aviorikoksesta syytetty nainen on antiikin teksteissä suosittu kerronnallinen hahmo, joka korostaa katumusta ja luo kertomukseen dramatiikkaa. Kertomus aviorikoksesta syytetyn naisen ja Jeesuksen kohtaamisesta alkaa näkyä muutenkin lisääntyvässä käsikirjoitusaineistossa 300- ja 400-luvuilla, mutta se puuttuu edelleen monista idässä kopioituista käsikirjoituksista. Jakso puuttuu myös näiden kahden vuosisadan isoista koodekseista. Jakso puuttuu myös 300- ja 400-lukujen isoista koodekseista. Poikkeuksen muodostaa kaksikielinen Codex Bezae, mikä osaltaan viittaa siihen, että kertomus Jeesuksen ja naisen kohtaamisesta olisi tullut Johanneksen tekstiin lännestä. Kysymys alkuperästä jää ymmärrettävästi vaille tarkkaa vastausta.

Sen sijaan Knust ja Wasserman käyvät läpi muun muassa vanhoja lukujaotteluita, jotka antavat viitteitä perikoopin tunnettuudesta ja käytöstä. Varsinkin liturgisten käytäntöjen tarkastelu kertoo aviorikkojakertomuksen historiasta ja tulkinnaista ja on monin tavoin kiinnostava suunta keskustelulle, avaan se näkymiä kristittyjen yhteisöjen käytäntöihin. Lännessä jakso löytyy jo varhain evankeliumikirjoista, sitä luettiin pääsiäispaaston aikana ja se saatettiin yhdistää Vanhan testamentin Susanna-kertomukseen. Idässä omaksuminen oli hitaampaa. Kun kertomus lopulta tuli mukaan evankeliumitekstiin, huomattiin sen soveltuvuus hyvin suosittuun katuvan syntisen naisen teemaan. Idässä sitä on luettu Pelagia Antiokialaisen ja Maria Egyptiläisen muistopäivinä.

Knustin ja Wassermanin lopputulos on, että kertomus aviorikkojanaisesta on jo varhain ollut

tunnettu ja arvostettu teksti. Kun näin merkittävä traditio on jäänyt sivurooliin tutkimuksessa, arvioinnin kohteeksi tulevat siten tutkijoiden taustaoletukset, protestanttisen perinteen suhtautuminen auktoriteettiin, puhtaaseen tai väärään oppiin, jopa pelastukseen. Reformaation *sola scriptura* -periaate ja modernin tekstikritiikin pyrkimys löytää alkuperäinen teksti ovat kääntäen merkinneet, että suhtautuminen tekstivariaatioihin ja käsikirjoitusten moninaisuuteen ei ole ollut luontevaa.

Sekä *To Cast the First Stone* että *Manuscripts of the Book of Revelation* avaavat tekstikritiikin ja käsikirjoitusten välityksellä yhteyden traditioon. Samalla Uuden testamentin eksegetiikan ja humanististen alojen, kuten kirjahistorian, Bysantin ja keskiajan tutkimuksen, välille aukeaa keskusteluyhteys. Kahdesta teoksesta Allenin kirja on kompaktimpi ja soveltuu metodisen keskustelunsa ansiosta johdannoksi uuden filologian aihepiiriin. Kirjaa lukiessa tosin hieman häiritsee, miten vähän tilaa naisten tekemä tutkimus saa. Esipuheessa kiitetään neljää naista, mukaan lukien kirjoittajan vaimo ja kaksi tytärtä. Knustin ja Wassermanin kirja puolestaan on konkreettinen esimerkki siitä, miten kahden erilaisen lähestymistavan ja asiantuntemuksen yhdistäminen voi tuottaa monitahoisen lopputuloksen. *To Cast the First Stone* on eksegetiikkaa ja myös kulttuurihistoriaa, jossa luodetaan syntisen naisen arkkityyppistä hahmoa sekä liturgian historiaa.

Ulla Tervahauta

Uuden testamentin ja varhaiskristillisyyden dosentti

Helsingin yliopisto